

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE PSYCHOLOGISTS

Стаття присвячена розгляду проблеми розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів. Актуальність дослідження зумовлена підвищеними вимогами до майбутніх психологів та їх професійних компетентностей. Зазначено, що наявність певних знань, умінь та навичок у студентів-психологів забезпечує ефективне здійснення комунікативного процесу в професійній діяльності, надає можливість фахівцю успішно вступати у різного роду (вербальні та невербальні, усні й письмові) контакти для вирішення комунікативних задач (передачі інформації, проведення консультацій, встановлення та підтримки контактів та інші). Визначено, що комунікативна компетентність – це узагальнена комунікативна властивість майбутніх фахівців (психологів), що включає розвинуті комунікативні здібності, сформовані уміння і навички міжособистісної ефективної взаємодії та адекватне взаєморозуміння в процесі спілкування. В процесі експериментальної роботи визначено рівень розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів (рівень розвитку комунікативних та організаторських здібностей, товариськості студентів-психологів), досліджено динамічні зміни у визначених показниках комунікативної компетентності майбутніх психологів на різних етапах навчання. Виявлено домінуючий у майбутніх психологів середній рівень комунікативної компетентності за визначеними нами показниками. Вони здатні ефективно взаємодіяти та взаєморозумітися в процесі спілкування. Ці студенти не конфліктні, досить легко встановлюють контакти з оточуючими, відкриті для спілкування і нових взаємин. Вони допитливі, охоче слухають цікавого співрозмовника, досить терплячі в спілкуванні з іншими, відстоюють свою точку зору. Проведено порівняння показників комунікативної компетентності майбутніх психологів на різних етапах навчання. Зазначено, що навчання на старших курсах є більш професійно-орієнтованим, що позначається на показниках комунікативної компетентності. Виявлений перспективний вектор (вивчення факторів, які впливають на формування комунікативної компетентності майбутніх психологів) подальших досліджень означеної проблеми.

Ключові слова: комунікативні здібності, товариськість, спілкування, міжособи-

стісна взаємодія, мовна компетентність, комунікація.

The article is devoted to the consideration of the problem of the development of communicative competence of future psychologists. The relevance of the study is due to the increased requirements for future psychologists and their professional competencies. It is noted that the presence of certain knowledge, skills and abilities of psychology students ensures the effective implementation of the communicative process in their professional activities, enables the specialist to successfully enter into various kinds (verbal and non-verbal, oral and written) contacts to solve communicative tasks (information transfer, consultations, establishing and maintaining contacts and others). It is determined that communicative competence is a generalized communicative property of future specialists (psychologists), which includes developed communicative abilities, formed skills and skills of interpersonal effective interaction and adequate mutual understanding in the process of communication. In the course of experimental work, the level of development of communicative competence of future psychologists (level of development of communicative and organizational skills, sociability of psychology students) was determined, dynamic changes in certain indicators of communicative competence of future psychologists at different stages of training were investigated. The average level of communicative competence that is dominant in future psychologists has been revealed according to indicators determined by us. They are able to effectively interact and interfere in the process of communication. These students are not conflicted, they establish contacts with people around fairly easily, are open to communication and new relationships. They are inquisitive, eagerly listen to an interesting interlocutor, are patient enough in communicating with others, defend their point of view. A comparison of the indicators of communicative competence of future psychologists at different stages of training. It is noted that training at senior courses is more professionally oriented, which affects the indicators of communicative competence. A promising vector was discovered (the study of factors influencing the formation of the communicative competence of future psychologists) of further research on this problem.

Key words: communication skills, sociability, communication, interpersonal interaction, language competence, communication.

УДК 159.923: 37.0311

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.18.2.26>

Шевченко С.В.

к.психол.н., доцент,
доцент кафедри психології
Мелітопольський державний
педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Фалько Н.М.

к.психол.н., доцент,
завідувач кафедри психології
Мелітопольський державний
педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми. Інтенсивні зміни орієнтирів сучасної вищої освіти висувають нові вимоги до майбутніх фахівців, до їх професійних компетентностей. Поряд з такими ключовими якостями, як самостійність, відповідальність, ініціативність, готовність до

ефективної міжособистісної та професійної взаємодії, якими обов'язково мають володіти психологи, особливе місце належить їх комунікативній компетентності. Термін «комунікативна компетентність» не є новим у психолого-педагогічній науці, однак однозначне

визначення цього поняття сьогодні відсутнє. Вивчення й аналіз наукових праць з проблеми комунікативної компетентності особистості дає право зазначити, що вчені (психологи, лінгвісти, соціолінгвісти, психолінгвісти, лінгводидакти) мають різні підходи до визначення та розуміння комунікативної компетентності, її компонентів. Специфіка роботи психолога вимагає наявності певних знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективне здійснення комунікативного процесу в професійній діяльності, відтак питання розвитку комунікативної компетентності є досить *актуальним* ще на етапі професійної підготовки майбутніх психологів. Таким чином, сформована комунікативна компетентність надає можливість психологу успішно вступати у різного роду (вербальні та невербальні, усні й письмові) контакти для вирішення комунікативних задач (проведення консультацій, встановлення та підтримки контактів та інші).

Питання розвитку комунікативної компетентності досліджувалося на теоретичному і методологічному рівнях у працях Дж. Р. Андерсен [1], Ф.С. Бацевича [3], Л.В. Барановської [2], Т.Н. Сухаревої [9]. Серед вітчизняних учених проблему змісту і структури комунікативної компетентності досліджують педагоги та психологи: А. Богуш, О. Головка, Ю. Ємельянов, Ю. Жуков [6], М. Заброцький, В. Звягінцев, І.Зимняя, В. Кан-Калик, Л.Коваль, І. Колеснікова, Ю. Крижанська, А. Маркова, Л. Петровська, Т. Симоненко, В. Третяків та ін.

У зарубіжній психології комунікативна компетентність досліджується великою кількістю науковців з різних галузей у різних контекстах саме тому, що у сучасному західному суспільстві загальноприйнятими є такі переконання: а) у межах будь-якої ситуації, не все, що може бути сказане чи зроблене, є однаково компетентним; б) успіх в особистих та професійних стосунках великою мірою залежить від комунікативної компетентності; в) більшість людей виявляють некомпетентність принаймні в декількох ситуаціях, а менша кількість людей взагалі вважаються некомпетентними в багатьох ситуаціях [10].

Поняття «комунікативна компетентність» одним із перших було використано А.А. Бодальовим і трактувалося, як здатність встановлювати і підтримувати ефективні контакти з іншими людьми за наявності внутрішніх ресурсів (знань і вмінь) [4]. Увівши вперше цей термін у східнослов'янську лінгводидактику, М. Вятунев розглядає «комунікативну компетентність» як здібність людини спілкуватися в трудовій та навчальній діяльності, використовуючи різні види мовленнєвого спілкування, задовольняти власні інтелектуальні потреб [9]. Як зазначає В.І. Жуков, комунікативна компетентність – це психологічна характерис-

тика людини як особистості, яка проявляється в її спілкуванні з людьми, або «здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з людьми». До складу так званої комунікативної компетентності включається сукупність знань, умінь та навичок, що забезпечують успішне протікання комунікативних процесів у людини [6].

Т. Вольфовська розглядає поняття «комунікативної компетентності» як необхідний людині рівень сформованості досвіду, умінь і навичок міжособистісної взаємодії, щоб успішно функціонувати в суспільстві з урахуванням власних здібностей і соціального статусу. Серед різноманітних підходів до розуміння цього поняття в сучасній психології найбільш вдалим є трактування комунікативної компетентності як готовності до діяльності [5, с. 13–16].

О. Сібіль визначає комунікативну компетентність як «знання та вміння, які забезпечують об'єктивне сприйняття оточуючих, знаходження адекватного стилю й тону спілкування, здібність емоційно відгукуватися на переживання інших людей, враховувати особливості особистості та психологічного стану співрозмовника, як розвиток рефлексії (самоусвідомлення, самоаналіз) своїх комунікативних можливостей, позиції у спілкуванні. Вміння будувати стосунки з урахуванням особливостей інших людей, вільно володіючи мовними і немовними засобами спілкування» [8, с. 11–12]. Натомість О. Загородна слушно визначає комунікативну компетентність як більш загальне поняття по відношенню до професійної комунікативної компетентності. На думку авторки, комунікативна компетентність – це сукупність лінгвістичної, фонетичної, морфологічної, синтаксичної та лексикологічної компетенцій, що визначають правила вербальної та невербальної взаємодії й соціолінгвістичної доцільності, які є необхідними та достатніми для засвоєння як вітчизняного, так і закордонного досвіду в професійній сфері [7].

Отже, аналіз багатьох наукових джерел свідчить, що цілісної концепції у зазначеному напрямку ще не розроблено. Ґрунтуючись на проведеному аналізі наукових підходів до інтерпретації сутності комунікативної компетентності, ми вважаємо за необхідне уточнити це поняття, враховуючи проблематику нашого дослідження. Так, під комунікативною компетентністю ми розуміємо узагальнену комунікативну властивість майбутніх фахівців (психологів), що включає розвинуті комунікативні здібності, сформовані вміння і навички міжособистісної ефективної взаємодії та адекватне взаєморозуміння в процесі спілкування.

Постановка завдання. Головною метою роботи є експериментальне дослідження розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів. З огляду на мету роботи були

поставлені такі завдання: визначити рівень розвитку комунікативних здібностей, товарищескості студентів-психологів, дослідити динамічні зміни у визначених показниках комунікативної компетентності майбутніх психологів на різних етапах навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі дослідження для вирішення поставлених завдань використовувався комплекс теоретичних та емпіричних методів дослідження: *теоретичні* – теоретико-методологічний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, аналіз, систематизація та узагальнення отриманої інформації; *емпіричні* – психодіагностичне тестування. Формування методичної бази дослідження здійснювалось відповідно до означеної нами мети та завдань дослідження. При цьому нами використовувались переважно класичні варіанти методик, представлені у наукових виданнях. Отже, з метою вивчення особливостей розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів нами була застосована наступна група методик.

Методика «Багаторівневий особистісний опитувальник адаптивності» (авт. А.Г. Маклаков і С.В. Чермянін), субшкала вимірювання рівня комунікативних здібностей. Показники методики дозволяють отримати дані щодо спроможності майбутніх психологів ефективно взаємодіяти в процесі спілкування, що виступає одним з показників розвитку комунікативної компетентності. Для того щоб дослідити рівень розвиненості здатності до спілкування у майбутніх психологів, ми використовували **тест-опитувальник «Визначення рівня товарищескості» (авт. В.Ф. Ряховський).** Методика по визначенню рівня товарищескості містить 16 питань. На кожне респонденти мали відповісти «Так», «Ні» або «Іноді». Рівень товарищескості визначається залежно від набраних балів. Бали сумуються і за класифікатором визначається, до якої категорії належить респондент. В процесі емпіричного етапу роботи була застосована також **методика «Виявлення й оцінка комунікативних і організаторських здібностей (методика «КОС-1»).** До експерименту було залучено 95 осіб у віці 17–22 роки (студенти 1–4 курсів Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького спеціальності «Психологія»). Результати проведеного дослідження щодо визначення рівня розвитку комунікативних здібностей майбутніх психологів представлені на рис. 1.

Отже, як видно з наведеної діаграми (рис. 1), у 57,55% опитаних

переважає високий рівень розвитку комунікативних здібностей, що дозволяє їм ефективно взаємодіяти та взаєморозумітися в процесі спілкування. Ці студенти не конфліктні, досить легко встановлюють контакти з оточуючими, відкриті для спілкування і нових взаємин. У 42,46% із загальної кількості виявлений низький рівень розвитку комунікативних здібностей. Це дає підстави констатувати, що вони мають різного роду проблеми в налагодженні контактів з оточуючими, проявляючи замкнутість або ж агресивність у взаєминах і спілкуванні.

Після підрахунку балів, скориставшись класифікатором, ми визначили рівень товарищескості студентів-психологів. Наочно отримані результати презентовано у таблиці 1.

Таблиця 1
Рівень розвитку товарищескості майбутніх психологів (n=95)

Рівень товарищескості	Показники у %
Високий	13,00
Середній, ближче до високого	19,23
Середній	50,00
Середній, ближче до низького	8,15
Низький	9,62

Отже, наведена таблиця 1 вдало демонструє, що більшість студентів-психологів (50,00%) мають середній рівень розвитку товарищескості. Вони допитливі, охоче слухають цікавого співрозмовника, досить терплячі в спілкуванні з іншими, висловлюють свою точку зору, йдуть назустріч новим людям. В той же час не люблять гучних компаній; екстравагантні витівки і багатослівність викликають у них роздратування. Респонденти з середнім рівнем, ближче до високого рівня розвитку (19,23%) товарищескості досить комунікабельні, люблять висловлюватися з різних питань, що, буває, викликає роздратування оточуючих. Охоче знайомляться з новими людьми. Вони

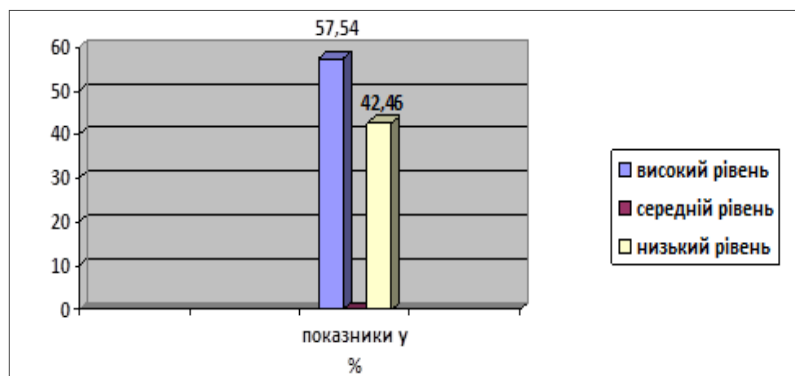

Рис. 1. Рівень розвитку комунікативних здібностей майбутніх психологів (n=95)

полюбляють бути в центрі уваги, нікому не відмовляють в проханнях, хоча не завжди можуть їх виконати. Їм не вистачає терпіння під час вирішення серйозних проблем. Майбутні психологи з середнім рівнем, ближчим до низького рівня (8,15%) розвитку товариськості, до певної міри товариські і в незнайомій обстановці почувають себе цілком упевнено. Нові проблеми їх не лякають, і все ж вони мають труднощі у спілкуванні з новими людьми. Виявлено також студентів-психологів, що мають високий (13,00%) (вони завжди в курсі всіх справ, люблять брати участь у всіх дискусіях, хоча серйозні теми можуть викликати у них мігрень або навіть нудьгу; охоче беруть слово з будь-якого питання, навіть якщо мають про нього поверхове уявлення, беруться за будь-яку справу, хоча не завжди можуть успішно довести її до кінця) та низь-

ким рівнем розвитку товариськості (9,62%) (замкнуті, віддають перевагу самотності, тому у них мало друзів; нова робота і необхідність нових контактів виводять з рівноваги; вони не знають цю особливість свого характеру і бувають незадоволені собою).

Після обробки даних виявлено результати розвитку комунікативних та організаторських здібностей майбутніх психологів (рис. 2).

З наведеного рис. 2. видно, що більшість студентів-психологів (53,84%) демонструють середній рівень розвитку комунікативних здібностей. Вони здатні працювати колективно; не прагнуть до лідерства; прагнуть до створення хорошої думки про себе в тих, хто їх оточує; прямолінійні, дратівливі, якщо зустрічають опір, проявляють агресію; чинять опір будь-якому впливу, агресивні у відношенні з лідерами; мимоволі наслідують, не усвідом-

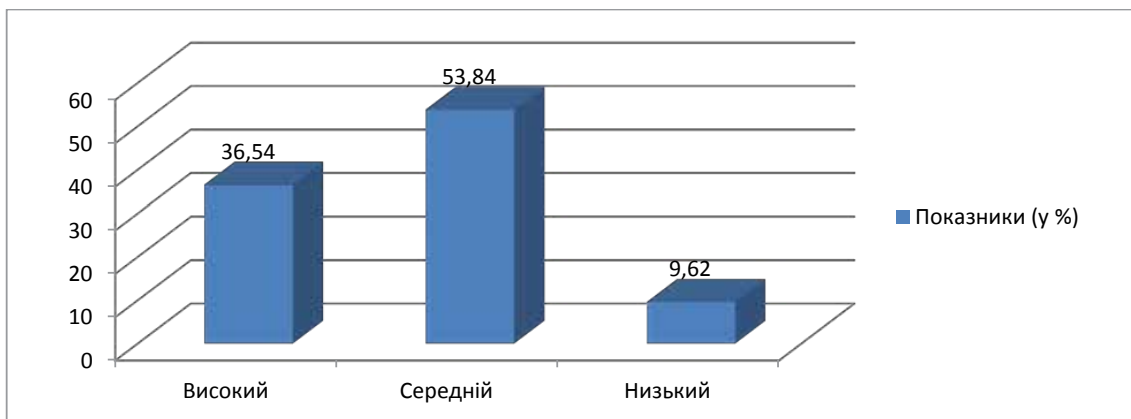

Рис. 2. Рівень розвитку комунікативних здібностей майбутніх психологів (n=95)

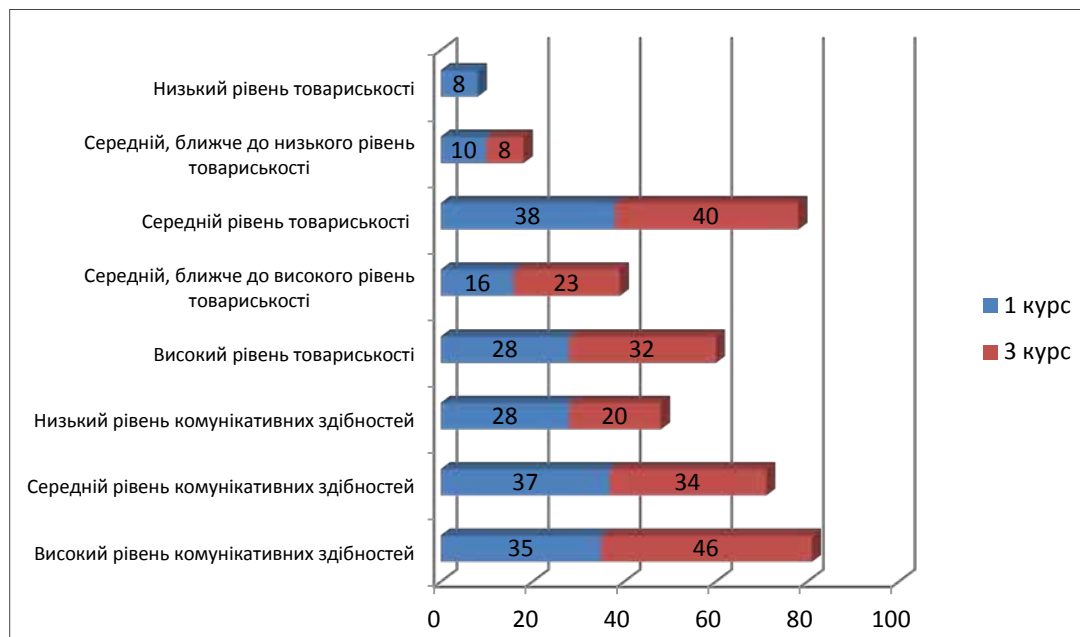

Рис. 3. Порівняльні результати діагностики показників комунікативної компетентності студентів-психологів I та III курсів (у %)

лено залежать від кого-небудь або чого-небудь, не прагнуть до особистої вигоди, їм властиві самовіддача, опіка над слабкими і беззахисними.

Студенти-психологи з високим рівнем прояву комунікативних якостей (36,54%) здатні працювати колективно і для колективу; психологічно готові до організаторської діяльності в професійній сфері, для них, як організаторів, характерна динамічність і перспективність; переконані у власних силах, сподіваються на себе, для них характерна сила волі, ригідність реакції, рішуча і категорична форма прохань; вони наполегливі в досягненні мети, відкриті і прямолінійні; уперті, прагнуть добитися свого, відстоювати свою позицію; схильні до компромісів; слухняні, схильні до переживання; тактовні: виражено відчуття міри, такту у взаєминах з людьми, з урахуванням їх індивідуальних особливостей; швидко знаходять потрібний тон при першому знайомстві, контактах; товариські і злагідні; легко відгукуються на чужі потреби, готові допомогти; чутливі до поведінки інших; уміють співпереживати.

Аналіз результатів показав, що студенти-психологи з низьким рівнем прояву комунікативних якостей (9,62%): не здатні працювати колективно і для колективу; психологічно не готові до організаторської діяльності в професійній сфері, хоча для них характерні деякі ділові якості студентів як організатора; бажають бути лідерами, але не прагнуть до цього; не впевнені в собі; готові поступитися без суперечки; вважають за краще підкорюватися іншим, чужій владі за відсутності самостійності свободи; у спілкуванні проявляють зайву поблажливість, яка поєднується з деякими відтінками конформізму; безкорисливо жертвують своїми інтересами.

У межах нашого дослідження інтерес представляє також виявлення динамічних змін розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів на різних етапах навчання (в розрізі різних курсів). Після порівняння результатів у визначених показниках комунікативної компетентності студентів-психологів I та III курсів виявлені дані (рис. 3).

Як демонструє рис. 3, у більшості студентів-психологів 1 курсу переважає середній рівень комунікативних здібностей (37%), а на III курсі більшість майбутніх психологів демонструють високий рівень. На нашу думку, це зумовлено ситуацією практико-орієнтованого навчання, набутими знаннями та вміннями в умовах науково-освітнього простору закладу освіти. До того ж порівняння результатів 1 та 3 курсів щодо розвитку товариськості демонструє перевагу середнього рівня для студентів-психологів обох курсів (38% та 40% відповідно). При цьому на 3 курсі не виявлено студентів з низьким рівнем за цим показником.

Висновки з проведеного дослідження.

У результаті дослідження особливостей розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів виявлено, що у психолого-педагогічній літературі немає єдиного розуміння комунікативної компетентності та її складниками. Різні дослідники (психологи, лінгвісти, соціолінгвісти, психолінгвісти, лінгводидакти) використовують подібні поняття для позначення цього феномена, а саме: комунікативна компетенція, мовна компетентність, мовна компетенція, комунікативні здібності, комунікативні уміння, компетентність у спілкуванні. Для успішного здійснення професійної діяльності має значення сформована у майбутніх психологів комунікативна компетентність, яка розглядається нами як узагальнена комунікативна властивість майбутніх фахівців (психологів), що включає розвинуті комунікативні здібності, сформовані уміння і навички міжособистісної ефективною взаємодії та адекватне взаєморозуміння в процесі спілкування. Експериментальні дані свідчать про домінуючий у майбутніх психологів середній рівень комунікативної компетентності за визначеними нами показниками. Вони здатні ефективно взаємодіяти та взаєморозумітися в процесі спілкування. Ці студенти не конфліктні, досить легко встановлюють контакти з оточуючими, відкриті для спілкування і нових взаємин. Вони допитливі, охоче слухають цікавого співрозмовника, досить терплячі в спілкуванні з іншими, відстоюють свою точку зору. Навчання на старших курсах є більш професійно-орієнтованим, що позначається на показниках комунікативної компетентності. Видається важливим подальше вивчення факторів, які впливають на формування комунікативної компетентності майбутніх психологів, що розглядається нами як перспектива подальших досліджень в цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андерсен Дж.Р. Когнитивная психология. Москва : Питер, 2002. 496 с.
2. Барановська Л.В. Комунікативна компетентність викладача вузу. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. *Збірник наукових праць; ред. кол. Гузій Н. В. та інші.* Київ : НПУ, 1999. С. 146–149.
3. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академвидав, 2004. 344 с.
4. Бодальов А.А. Особистість і спілкування. Київ, 1995.
5. Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна із передумов досягнення життєвої мети. *Шлях освіти.* 2001. № 3. С.13–16.
6. Жуков Ю.М., Петровська Л.А., Растянніков П.В. Діагностика та розвиток компетентності в спілкуванні. Москва, 1991. 96 с.
7. Загородна О.Ю. Формування комунікативної професійної компетентності студентів економічних

спеціальностей засобами інноваційних технологій: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2010. 254 с.

8. Сібіль О. Компетентність випускника школи. *Завуч*. 2004. № 8(194). С. 11–12.

9. Сухарева Т.Н. Формирование коммуникативных стратегий словоупотребления у студентов

неязыковых вузов : дисс. ... канд. пед. наук. Тамбов : ТГУ им. Г. Державина, 2002. 160 с.

10. Wilson S. & Sabee, C. Explicating Communicative Competence as a Theoretical Term. *Handbook of Communication and Social Interaction Skills*. Mahwah N.J. : Erlbaum. 154 p.